

ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ПРИ ВИВЧЕННІ КУРСУ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»

Тетяна ГРОМКО (Кіровоград, Україна)

У статті йдеться про правила юридико-лінгвістичного тлумачення термінології української мови, які ґрунтуються на правилах лінгвістичної науки і є результатом узагальнення юридичної практики. Вони є необхідними рекомендаціями, дотримання яких сприяє однозначному розумінню, тлумаченню, застосуванню норм права. Висвітлено сучасні техніки термінотворення в галузі юридичної термінології та активні процеси в названій терміносистемі.

Ключові слова: українська юридична терміносистема, юрислінгвістика, термінотворення, структура терміна, функціонування юридичної термінології.

The article deals with the law and linguistic interpretation of Ukrainian legal terminology. The former is based on linguistic rules and is the result of the generalized legal practice. These rules are necessary for unambiguous understanding, interpretation, and implementation of legislative acts. The ways of contemporary legal terms formation are highlighted.

Key words: Ukrainian legal term system, jurislinguistics, term-forming, structure of term, legal terminology functioning.

Одним із актуальних завдань оновленого вузівського курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» є вивчення фахових термінів в контексті змістового модуля «Наукова комунікація фахової діяльності». Так, у словниковому складі мови чільне місце належить термінологічній лексиці, кількість якої весь час помітно зростає. Так, у зв'язку з постійним розвитком сучасної української мови з'являється все більше і більше термінів, не тільки технічних і наукових, а й економічних і юридичних.

Існує багато дослідницьких робіт стосовно перекладу технічної та наукової термінології [2,5,7,10,12,19].

Термін – емоційне нейтральне слово чи словосполучення, яке вживається для точного вираження понять та назв предметів. Якщо слово вживається як термін у системі іншої спеціальної галузі знань, то в ній воно теж однозначне, семантично чітко відмежоване від тих його значень, що виявляються в позатермінологічному функціонуванні, а також і в термінологічному, але в іншій галузі знань. Отже, юридичний термін буває і багатозначним, хоча одним з вимог до терміна є саме його однозначність, адже законодавець повинен дати юридичному термінові єдине визначення, включаючи в нього всі істотні з його погляду ознаки, тобто такі, котрі носять регулюючий характер, мають правове значення. Наявність у терміна декількох різних законодавчих дефініцій веде до нечіткості, розпливчастості правового регулювання, породжує непорозуміння і помилки, як правило, з боку тих, на кого поширюється дія законодавчого акта. Однак визначення правового поняття в законі дуже важливо і з нормативної сторони. Орган або особа, що застосовують або виконують правове розпорядження, не можуть трактувати дане законодавцем поняття інакше, чим це сформульовано в нормативному акті. Нормативні дефініції – норми особливого роду, що

включаються органічно в механізм правового регулювання, що визначають його загальні основи, організаційні передумови [13: 13].

Для розвитку наукової думки наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. характерними є не тільки процеси диференціації, але й інтеграції наук, унаслідок чого на стику окремих галузей виникають нові науки, як, наприклад, математична логіка, хімічна фізика, економічна геологія, військова географія, технічна естетика й ін. Сказане повною мірою стосується і юридичної науки. Так, наприклад, на стику юридичної і психологічної галузей виникла юридична психологія, юридична і філософська – філософія права, юридична і соціологічна – юридична соціологія, юридична і філологічна – юридична лінгвістика [14: 42].

Спробуємо простежити етапи становлення юридичної лінгвістики як окремої науки в Україні. Перші роботи, що умовно можна об'єднати під рубриками "Правові проблеми мови" і "Мовні проблеми права", почали регулярно з'являтися на сторінках авторитетних юридичних видань тільки шість-сім років тому [18: 7].

Трохи пізніше в Україні з'являються і дисертаційні роботи з юридичної лінгвістики: кандидатські дисертації З.А. Тростюк "Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України" [21], С.П. Кравченко "Мова як фактор правотворчості і законотворчості" за фахом 12.00.01 – "теорія й історія держави і права; історія політичних і правових навчань" [8], В.Я. Радецької "Мова науки криміналістики" (спеціальність 12.00.08 – "карний процес і криміналістика; судова експертиза") [15].

На початку 2003 р. побачила світ перша в Україні монографія з юридичної лінгвістики "Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України" З.А. Тростюк [16]. У передмові до цієї роботи доктор юридичних наук професор В.А. Навроцький пише: «Проблеми, зв'язані з термінологією законодавства, відносяться до тих, актуальність яких безсумнівна. Адже від їхнього правильного рішення залежить не тільки дозвіл теоретичних дилем, але і рішення питань правозастосування – долі конкретних людей. Визначальною є роль дослідження термінологічних проблем для теорії і практики карного права. Саме в цій галузі ціна слова, іноді навіть букви або розділового знака надзвичайно висока» [9: 3-4].

У цьому ж році з'являється й оригінальна робота В.Н. Демченко "Органічна і неорганічна українська мова", де в діахронному і синхронному плані аналізуються природні і штучні риси юридичного субстилю української мови [5].

Продовженням роботи з узагальнення творчих досягнень учених в галузі юридичної лінгвістики є складений Ю.Ф. Прадідом тематичний бібліографічний довідник, у якому нараховується понад 500 позицій. Відзначимо, що цей перелік є далеко не повним, адже через об'єктивні і суб'єктивні обставини в нього не ввійшов ряд робіт, опублікованих за межами України [18].

Дехто з наших опонентів дорікає в "вторгненні" учених-мовознавців "у сферу впливу" вчених-юристів і навпаки, хоча в цьому ми не вбачаємо нічого надприродного. Подібні процеси, як відзначалося вище, є типовими для розвитку науки наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. у цілому. Підтвердженням цього стали роботи українських учених, юристів і лінгвістів, Н.В. Артикуци, С.П. Кравченко, А.С. Токарської, В.Я. Радецької, О.Ф. Юрчук та ін.

Можна констатувати той факт, що потреба і підстави, що не менш важливо, у виділенні юридичної лінгвістики як самостійної спеціальності є.

Отже, в недалекому майбутньому юридична лінгвістика посяде своє гідне місце й у переліку спеціальностей, по яких проводиться захист докторських і кандидатських дисертацій, і серед навчальних дисциплін, що вивчаються у вищих юридичних навчальних закладах як в Україні, так і за її межами [1, 12, 20].

Енциклопедичний юридичний словник у словниковій статті "Юридична техніка" зупиняється і на понятті юридичного терміна як елемента юридичної техніки і визначає юридичні терміни в такий спосіб "словесні позначення державно-правових понять, за допомогою яких виражається і закріплюється зміст нормативно-правових розпоряджень держави". Навряд чи можна погодитися з тим, що це визначення саме по собі точно, тому що немає сумніву, що поняття споживач або доброволець є правовими, але навряд чи їхній можна назвати державними. Чи варто вважати, що "нормативно-правові розпорядження

держави" – це просто правові акти (закони, постанови, розпорядження, укази тощо), класифікаційні в залежності від їхнього державного органа, що видав?

Відповідно до положень Енциклопедичного юридичного словника юридичні терміни поділяються на три різновиди по ознаці "зрозумілості" тієї або іншої частини населення:

1. загальнозначущі терміни характеризуються тим, що вони вживаються в повсякденному змісті і зрозумілі усім, до цієї групи термінів відносяться, наприклад: *біженець, свідок, працівник*.

2. спеціальні юридичні терміни володіють особливим правовим змістом, (і, видимо, зрозумілі далеко не всім, а лише фахівцям в області права), наприклад: *необхідна оборона, задоволення позову*.

3. спеціально-технічні терміни відбивають область спеціальних знань – техніки, економіки, медицини і т.д. (видимо, ці терміни повинні бути зрозумілі юристові, що є ще і фахівцем в іншій області) наприклад: *недоброякісна продукція, правила техніки безпеки*.

Галузеві терміни – це терміни, які вживаються лише в одній галузі знань. Наприклад: *правові норми, прийнятий закон*.

Вузькоспеціальні терміни – це терміни, які характерні для спеціальності даної галузі. Наприклад: *позов, нунціатура*.

У зв'язку з появою нових галузей права, відкриття нових явищ виникають значні труднощі визначення загальнонаукової, загальнотехнічної галузевої і вузькоспеціальної термінології.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Артикуца Н. Нові підходи до мовної підготовки майбутніх юристів і викладачів права / Н.Артикуца // Право України. – 1997. – № 12. – С. 58-60.
2. Кравченко С.П. Мова як фактор правоутворення та законотворення : автореф. дис. канд. ... юрид. наук. – Одеса, 2000. – 20 с.
3. Вербенец М.Б. Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 /М.Б.Вербенец. – К., 2004. – 21 с.
4. Назимко С. С. Поняття санкцій статей (санкцій частин статей) Особливої частини Кримінального кодексу України / С. С. Назимко, Ю. С. Коллер // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 461–464 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09neckku.pdf>.
5. Право і лінгвістика: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.: У 2-х ч. – Сімферополь: Доля, 2003.
6. Прадід Ю.Ф. Вступ до юридичної лінгвістики: Навчальний посібник / за ред. чл.-кор. АПрН О.Н.Ярмиша – Сімферополь: Доля, 2002. – 104 с.
7. Прадід Ю.Ф. Юридична лінгвістика: Тематичний бібліографічний довідник / Ю.Ф.Прадід. – Сімферополь: Доля, 2003. – 48 с.
8. Раделька В.Я. Мова науки криміналістики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Київ, 2002. – 18 с.
9. Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України : монографія. – Київ: Атіка, 2003. – 144 с.
10. Сімонок В.П. Мовна підготовка – невід'ємна складова частина фахової підготовки юриста // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2003. – Вип. 21. – Ч. 2. – С. 219-221.
11. Становлення юридичної лінгвістики як окремої науки в Україні (короткий огляд) // Юридична лінгвістика: Тематичний бібліографічний довідник. – Сімферополь: Доля, 2003. – С. 3-10.
12. Токарська А.С. Юридична лінгвістика – новий напрямок у науці // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС ім. 10-річчя незалежності України. – 2003. – Вип. 1. – С. 225-229.
13. Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Київ, 2000. – 16 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Громко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми викладання української мови за професійним спрямуванням, юридична термінологія.